

Aprentatge servei. Aprendre de forma competencial i amb responsabilitat social

José Palos Rodríguez*

Resum

Es diu que l'escola ha d'ajudar a formar ciutadans i ciutadanes competents per desenvolupar i participar en la societat en què vivim. Això és un repte per a l'escola tant des de la concreció i desenvolupament dels continguts curriculars com des de la metodologia educativa. Perquè hi hagi un veritable aprenentatge competencial, i sempre des d'una concepció sistèmica de la competència, la metodologia de treball hauria de complir alguns requisits mínims. L'aprenentatge servei (APS) és una metodologia que uneix l'aprenentatge i el servei a la comunitat en un mateix projecte educatiu. Les seves característiques coincideixen en gran mesura amb les necessitats metodològiques d'un aprenentatge competencial, com ara la integració de coneixements, la funcionalitat dels aprenentatges, la contextualització, l'increment de l'autonomia, la participació i implicació personals. Per tot això es pot afirmar que l'APS és una metodologia idònia perquè hi hagi un aprenentatge competencial, però a més perquè integra escola i comunitat i, perquè des d'una concepció global de la competència, és una bona pràctica d'aprenentatge de competències amb una implicació i compromís social.

Paraules clau

aprenentatge, servei, competències, currículum competencial, educació en valors, comunitat

Recepció de l'original: 12 de novembre de 2011

Acceptació de l'article: 11 de desembre de 2011

Introducció¹

En l'actualitat, les característiques de la dinàmica econòmica mundial, els avanços científics i tecnològics, amb especial esment a les tecnologies de la informació i comunicació, la complexitat de les estructures socials i demogràfiques, i el creixement exponencial, fragmentació i obsolescència de la informació i del coneixement han perfilat nous escenaris socials i alterat profundament els contextos de vida quotidiana. En l'àmbit educatiu, aquests canvis situen en primer plànol, entre altres temes, la definició de les prioritats de l'educació i de les característiques de la formació necessària per ser ciutadà i ha posat de manifest que urgeixen canvis i revisions dels sistemes educatius actuals que queden qüestionats. Una revisió que toca tots els nivells i elements del sistema educatiu i arriba als aspectes més concrets de la seva pràctica. La funció propedèutica i acumulativa de coneixement que ha tingut l'educació durant uns quants segles no té sentit en els nous contextos socials, que demanen canvis profunds cap a enfocaments comprensius de l'educació que potenciïn el desenvolupament de les capacitats de les persones, en contextos d'equitat, i la formació de ciutadans autònoms, crítics i participatius en la comunitat (Pérez, 2007). La

(*) Professor associat del Departament de Didàctica de les CCSS de la Universitat de Barcelona. Mestre i doctor en Geografia Humana. Expert, formador i responsable de formació permanent de professorat de l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE) de la UB, en comissió de serveis pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Membre del Grup d'Investigació en Educació Moral (GREM) de la UB, coordinador del Seminari de Formació de Formadors d'Aprenentatge Servei de l'ICE de la mateixa universitat. Membre del Grup Coordinador del Centre Promotor d'Aprenentatge Servei de Catalunya. Adreça electrònica: jpalos@ub.edu

(1) Aquest article forma part del projecte «Aprentatge servei i educació en valors», del Grup de Recerca en Educació Moral (GREM) de la Universitat de Barcelona, que ha estat finançat amb un ajut a la recerca concedit pel programa RecerCaixa 2010 (IP: Josep M. Puig i núm. expedient: 2010ACUP 00219).

qüestió se situa ara en la transformació en coneixement de la quantitat ingent d'informació i en la utilització d'aquest coneixement per al desenvolupament personal i la resolució de situacions o problemes de la nostra societat.

Fa temps que entre el professorat hi ha l'acord que l'educació ha de servir per desenvolupar capacitats i fer que l'alumnat sigui competent en els diferents àmbits de la seva vida present i futura. Potser, per l'acceleració dels canvis, per les necessitats del sistema productiu i per l'impacte que poden tenir en l'augment de les desigualtats socials, en les últimes dècades sembla que aquesta necessitat de ser competent es percep més urgent. És un repte per als governs però de forma més directa per a les escoles ja que difícilment poden seguir el ritme d'aquests canvis i integrar-los en els processos educatius de manera que reverteixin en coneixements. Per fer front a aquest repte des de diferents institucions s'han estat buscant noves concepcions i enfocaments dels processos d'ensenyament i aprenentatge que han generat propostes curriculars, en els diferents nivells educatius, centrades en el desenvolupament de les competències personals. Un d'aquests documents referents que ha servit de base és «Definició i Selecció de Competències» (Deseco) elaborat per l'OCDE. Han estat propostes curriculars criticades, entre altres qüestions, pel seu origen al món empresarial, per la seva estructura, pels seus continguts, per la falta de recolzament en la seva implementació, etc. però que, d'altra banda, i com a aspecte positiu, podem considerar que ajuden a reforçar institucionalment la idea anterior, bastant consensuada en el professorat, que l'educació ha de servir perquè l'alumnat i els ciutadans en general siguin competents per viure, conèixer i millorar la societat.

L'adquisició de competències mitjançant el currículum

Desenvolupar un currículum des d'un enfocament competencial suposa considerar que l'aprenentatge dels continguts curriculars no és l'objectiu final de l'activitat educativa, sinó que són el mitjà o l'instrument que permetrà a l'alumnat l'adquisició de les competències i permetrà poder ser competent en els diferents àmbits de la societat. Podem trobar moltes definicions sobre «competència» i el que suposa ser competent², però la majoria d'aquestes definicions coincideixen, entre altres aspectes, que ser competent suposa ser capaç d'aplicar o utilitzar adequadament els coneixements i aprenentatges, globalment i contextualitzats, a fi de realitzar diverses tasques, resoldre situacions o problemes o dur a terme projectes de manera satisfactòria. Així, desmarcats de plantejaments conductistes, quan parlem de competència ens referim a un constructe complex i dinàmic en el qual interaccionen de forma sistèmica els coneixements, les habilitats, les actituds, els valors, les emocions, les intencions, els interessos, etc., i que les persones o grups utilitzen per donar solució o fer front a necessitats personals i dels contextos³. L'adquisició d'aquestes competèn-

(2) OCDE (2002, p. 8); Dirección General de Educación de la Comisión Europea (2004, p. 4 i 7). També Mateo (2006) remarca les diferències entre conceptes com informació, capacitat, habilitat i competència. A *Desenvolupament del currículum per competències*. Conferència. Jornada de treball sobre currículum, competències i transversalitat. 8 de Novembre de 2006. Barcelona.

(3) Teixidó i Felip reconeixen el plantejament economicista que hi ha al darrera de l'enfocament competencial i manifesten que la gran diferència entre l'aplicació d'aquest enfocament en l'empresa i en l'àmbit educatiu, és la motivació i la persuasió com a única alternativa d'èxit en aquest últim. Insisteixen en l'orientació de les intervencions educatives cap a l'assoliment d'hàbits d'aprenentatge autònom, i cap a la implicació dels equips docents, les famílies i (afegit de l'autor) la mateixa comunitat. A «Les CB a l'escola: de la conceptualització a la posada en pràctica. Un camí per explorar», *Revista Catalana de Pe-*

cies contribueix al desenvolupament de la vida personal i hauria de fer-ho també al bon funcionament de la comunitat. És a dir, que recollint part de la síntesi de Pérez Gómez (2007), les competències són bàsiques o claus quan resulten valuoses per a la majoria de la població en tant que contribueixen a obtenir resultats personals i socials de rellevància positiva i es poden aplicar a múltiples contextos⁴. Caldria ressaltar i insistir una mica més en una de les característiques de les competències, la generació de transferència del coneixement i de l'aprenentatge i la creativitat i flexibilitat que hi ha d'haver en aquesta transferència per adaptar-se al context i a la situació o problema a resoldre. Aquesta característica reforça i evidencia de forma especial la dimensió social de les competències. També s'hauria d'incidir en el caràcter dinàmic i evolutiu de la competència atès que això ens obligarà a concretar el nivell de competència que podem exigir o establir a l'alumnat.

Intentant recollir i plasmar de forma sintètica algunes idees aportades en diferents fòrums de debat i treball de professionals de l'educació, sobre de quina forma s'aconsegueix ser més competent, podem dir que, en general, se'ns ajuda a ser-ho:

- Amb l'adquisició de més coneixements.
- Amb més capacitat d'observació i anàlisi crítica del que ens envolta.
- Amb més coneixement de les potencialitats personals i de la seva utilització segons el context.
- Amb més interacció, relacions i intercanvis.
- Amb més autonomia personal.
- Amb més pràctica, experiències i reflexions sobre les experiències.
- Amb recursos suficients i adients.
- Amb acompanyament, assessorament i recolzament.
- Amb valoracions, avaluacions i propostes de canvi i millora.

En conseqüència, desenvolupar competències comporta una gran complexitat, tant per l'estructura interna de les pròpies competències com per les implicacions i canvis metodològics i organitzatius que suposa en els centres educatius.

La complexitat que li ve donada per la mateixa concepció de competència i la seva estructura, es basa en el fet que en el desenvolupament de les competències s'integren i interrelacionen els diferents tipus de continguts curriculars que han anat

dagogia, núm. 7, 2009-2010. Altres articles de J. Teixidó sobre les competències bàsiques estan disponibles a: http://www.joanteixido.org/doc/CB/elements_fonamentacio.pdf [accés: 10.11.2011] i a http://www.joanteixido.org/doc/CB/programar_per_competencies.pdf [accés: 10.11.2011]. La definició de competència i les distintes adaptacions que es fan en les diferents guies de l'AQU (Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya), es pot consultar a: <http://www.aqu.cat> [accés: 10.11.2011]. També es pot consultar en el glossari de termes i la seva relació entre si, en el procés de convergència europea a: http://www.uv.es/~oce/web%20castellano/glosario_Convergencia [accés: 10.11.2011].

(4) Pérez, A. (2007) «La naturaleza de las competencias básicas y sus aplicaciones pedagógicas». *Cuadernos de Educación de Cantabria 1* (Gobierno de Cantabria. Consejería de Educación). Tot incorporant les aportacions d'altres autors, sintetitza les característiques principals de les competències bàsiques en les següents: caràcter holístic i integrat, caràcter contextual, dimensió ètica, caràcter creatiu de la transferència, caràcter reflexiu i caràcter evolutiu.

intervenint en la construcció del coneixement (els conceptuals, els procedimentals, les actituds i els valors) amb la finalitat de ser aplicats. Però a més en el desenvolupament de les competències intervenen altres elements com la personalitat del que aprèn, les característiques del context, els diferents continguts disciplinaris o d'àrees que intervenen en el cas, la dificultat del problema o situació en la qual s'ha de ser competent i l'enfocament ètic que es vulgui donar. El desenvolupament d'un currículum que es proposa l'adquisició de competències ens situa davant un enfocament socioconstructivista, i interactiu de l'aprenentatge (Garagorri, 2007), al que, des de la mateixa concepció de competència, s'ha d'afegir un enfocament d'utilitat i implicació social. És a dir, que un currículum competencial alhora que facilita la funcionalitat de l'aprenentatge i del coneixement, remarca la importància de les competències personals i socials a través de la seva aplicació i utilitat social.

A manera de síntesi podem dir que desplegar i aplicar un currículum amb un plantejament competencial suposa que:

- Els processos d'ensenyament i aprenentatge tenen una orientació pràctica i transformadora que li aporten significat i funcionalitat.
- S'integren diferents tipus de continguts i coneixements.
- Es vincula l'aprenentatge a contextos i situacions reals amb una orientació d'utilitat social.
- Es facilita la comprensió de la complexitat de les situacions i el paper rellevant que poden tenir els coneixements.
- S'ajuda a reflexionar i a ser crític davant els fets socials, a ser autònom, a descobrir, a comunicar, a actuar i a conèixer.

Implicacions metodològiques i organitzatives

Hem vist que l'adquisició de competències, mitjançant el desenvolupament del currículum, és complexa pel mateix concepte de competència. Però el coneixement que es construeix d'aquesta forma és un coneixement pràctic i reflexiu i això porta a pensar en els criteris a utilitzar en la selecció de continguts i en la metodologia. Respecte a la tria de continguts, i sense poder entrar més a fons en la qüestió, recollim els tres criteris apuntats pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya per seleccionar-los: a partir de problemes o situacions rellevants socialment, a partir dels interessos de l'alumnat, a partir de la lògica de la disciplina o àrea curricular. Sempre, i d'acord amb aquestes mateixes orientacions, és recomanable que la presentació i el disseny es contextualitzi i problematitzi⁵.

Però un coneixement pràctic i reflexiu pot necessitar d'alguns canvis en la metodologia educativa i directament en l'organització del centre. Si recuperem les característiques definidores de competència i del que suposa ser competent podem establir un conjunt de principis metodològics o característiques de les activitats que es deriven, com ara:

(5) Desplegament del currículum d'Educació Primària. Departament d'Ensenyament. Direcció General de l'Educació Bàsica i el Batxillerat. Generalitat de Catalunya. Disponible a: http://phobos.xtec.cat/edubib/intranet/file.php?file=docs/primaria/desplegament_pri.pdf [accés: 10.11.2011].

- Les activitats han de ser pensades i dissenyades de manera que sigui evident el seu plantejament competencial.
- Les activitats han d'estar vinculades a la vida quotidiana o a situacions que tinguin un sentit per a l'alumnat.
- Han de ser activitats plantejades de manera que suposin un repte a superar on les evidències d'aquesta superació han d'estar definides.
- Han de ser activitats en què l'alumnat se senti implicat en el disseny, desenvolupament i avaluació del resultat i del procés.
- Han de ser activitats en les quals la reflexió sigui una constant com a font d'aprenentatge.
- Han de ser activitats en les quals hi hagi interacció i cooperació.
- Les activitats han de generar debat, diàleg, argumentació i respecte a la diversitat d'idees.
- Han de ser activitats en les quals s'hagi d'explicar i comunicar l'experiència en totes les seves facetes, cognitiva, lúdica, emocional, etc.
- Han de ser activitats en les quals l'avaluació es consideri com a part del procés d'aprenentatge competencial i en la qual es prengui consciència dels aprenentatges realitzats.

Continuant amb les implicacions metodològiques del desenvolupament d'un currículum competencial, i prenent el currículum en la seva dimensió més àmplia, es pot dir que les activitats que millor faciliten l'adquisició de competències són els treballs per projectes, els projectes d'estudi o d'investigació, l'anàlisi de casos, les simulacions i la resolució de problemes, sense que això suposi que altres tipus d'activitats no puguin generar aprenentatges competencials.

Com s'ha esmentat, el desenvolupament d'un currículum que pretén l'adquisició de competències també té incidència en qüestions organitzatives del centre i de l'aula. Tampoc podem entrar a analitzar detalladament aquest aspecte, però de forma ràpida es pot dir que suposa pensar en horaris, assignació de cursos i matèries, agrupacions d'alumnat, coordinacions, recursos disponibles, mecanismes de comunicació, normatives, espais de debat i presa de decisions, etc. Es pot dir que el desenvolupament d'un currículum competencial necessita i genera inèrcies cap a models organitzatius flexibles, cooperatius, participatius i fonamentalment oberts al context social amb el qual conviu.

L'adquisició de competències amb els projectes d'APS

A grans trets, les característiques anteriors de les competències, d'un currículum competencial i de les seves implicacions metodològiques, conformen l'escenari metodològic perfecte per l'aprenentatge competencial: contextualització, interdisciplinarietat, aplicació i experimentació, incidència social i comunitària, i reflexió sobre la pràctica i els aprenentatges. És l'escenari propi de les activitats o projectes d'APS, que són activitats que combinen processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte, ben articulat, on els participants aprenen tot treballant en neces-

sitats reals de l'entorn amb la finalitat de millorar-lo (Puig, Batlle, Bosch i Palos, 2006, p.11-33).

Per això diem que l'APS és una proposta educativa molt adequada per treballar les competències bàsiques, en general per a la vida, i altres més específiques que poden variar segons la tipologia de les experiències. Pot ser clarificador apuntar els motius pels quals, mitjançant l'APS es facilita l'aprenentatge, l'adquisició de competències i la participació i compromís social⁶.

- Manté les tres idees bàsiques de l'aprenentatge per competències: la integració de coneixements, la funcionalitat de l'aprenentatge i l'aportació d'autonomia i consciència personal i social de tots els que participen.
- Té un gran potencial motivador per a l'aprenentatge i per a la implicació de l'alumnat en ser una activitat amb unes finalitats molt concretes. Aquest és un dels factors condicionants d'un aprenentatge competencial. El potencial li ve donat en gran part pel servei que es realitza i per les implicacions personals que tindrà en l'alumnat. El servei, que es du a terme en un context social i de relacions personals proper a l'alumnat, fa de marc d'aprenentatge i de laboratori per a l'aplicació de coneixements, alhora que ajuda al fet que es vinculin a l'activitat, els coneixements previs i els interessos i emocions personals.
- Facilita la globalització, la interdisciplinarietat i la transversalitat dels continguts en focalitzar-los en la resolució d'un problema o situació emmarcada en un context conegut o significatiu. Unes característiques pròpies de l'ensenyament i l'aprenentatge competencial.
- Aporta flexibilitat als ritmes de treball i facilita l'adequació a la diversitat de potencialitats i dificultats d'aprenentatge dels quals intervenen. Aquesta flexibilitat, que es dona en el procés de realització de les activitats, a més facilita la motivació, l'autonomia, l'autoestima i un aprenentatge competencial funcional.
- Facilita que la complexitat dels fets i dels coneixements socials, així com les competències per interpretar-los i intervenir-hi, siguin compresos amb més facilitat i tinguin més significat.
- Permet la implicació de molts agents en una mateixa activitat, fent emergir la dimensió educativa en alguns agents i obrint l'acció educativa a l'àmbit comunitari.

Tot l'anterior posa de manifest el potencial de l'APS per generar aprenentatge i desenvolupar competències. Entrar a presentar la diversitat de classificacions de les competències no resultaria rellevant⁷. Si ens atenim a la classificació de competències clau per a la vida que es fa en el document marc Deseco de l'OCDE, resulten molt

(6) Palos, J. (2010) «Aportacions de l'aprenentatge servei a l'aprenentatge competencial». Jornada d'intercanvi d'experiències. Barcelona, Centre Promotor d'APS de Catalunya. Disponible a: www.aprenentatgeservei.org [accés: 10.11.2011].

(7) Garagorri, X. (2007) «Propuestas curriculares basadas en competencias en el ámbito europeo. Las competencias en la educación escolar». *Aula de Innovación Educativa*, 161, p. 56-59. En aquest article l'autor presenta diferents models curriculars (per països i institucions) tot indicant les competències de cadascú. Els separa segons els models que distingeixen les competències clau i les transversals de les curriculars d'àrea, i els models que barregen com a competències clau les transversals i les d'àrees disciplinàries.

àmplies i potser poc clarificadores en relació a la potencialitat de l'APS⁸. No obstant això, podem afirmar que els projectes d'APS ajuden a adquirir-les totes. Si ens centrem en les competències que es volen desenvolupar en la LOE⁹, concretades respectivament mitjançant els corresponents reials decrets, i que orienten els currículums tant d'Educació Infantil (segon cicle) i Educació Primària com Educació Secundària i Formació Professional¹⁰ de la Generalitat de Catalunya, els projectes d'APS poden col·laborar en el desenvolupament de la majoria d'elles¹¹.

Si ens centrem en les competències transversals en l'àmbit universitari, i prenent com a referència les competències transversals de la Universitat de Barcelona¹², els projectes d'APS ajuden a desenvolupar-ne la majoria:

- Compromís ètic
 - Capacitat crítica i autocrítica
 - Capacitat de mostrar actituds coherents amb les concepcions ètiques i deontològiques
- Capacitat d'aprenentatge i responsabilitat
 - Capacitat d'anàlisi, de síntesi i d'aplicació dels sabers a la pràctica
 - Capacitat de prendre decisions i d'adaptació a situacions no ideals
- Treball en equip
 - Capacitat de col·laborar amb els altres i de contribuir a un projecte comú
 - Capacitat de col·laborar en equips interdisciplinaris i en equips multiculturals
- Capacitat creativa i emprenedora
 - Capacitat de formular, dissenyar i gestionar projectes
 - Capacitat de cercar i integrar nous coneixements
- Sostenibilitat
 - Capacitat de valorar l'impacte social i mediambiental d'actuacions en el seu àmbit.
 - Capacitat de manifestar visions integrades i sistèmiques.

Una de les principals finalitats del sistema educatiu, segons la LOE, és el desenvolupament de les competències relacionades amb l'educació per a la ciutadania tot incidint en la implicació i la responsabilitat social, que impregna gran part dels seus principis i que de forma concreta queda recollit en el següent apartat:

-
- (8) En el document marc Deseco de l'OCDE, les grans competències clau són: les competències per a fer servir instruments i eines per comprendre i intervenir en la societat; competències per a viure i conviure en grups socials; competències per actuar de forma autònoma amb responsabilitats, drets i obligacions.
 - (9) MEC. Ley Orgánica de Educación 2/2006, de 3 de maig. Posteriorment, els corresponents reials decrets del MEC estableixen els continguts mínims dels currículums dels diferents nivells educatius.
 - (10) DECRET 181/2008, de 9 de setembre, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments del segon cicle de l'Educació infantil. DECRET 142/2007, de 26 de juny, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de l'educació primària. DECRET 143/2007, de 26 de juny, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria. DECRET 142/2008, de 15 de juliol, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments del batxillerat. DECRET 284/2011, d'1 de març, d'ordenació general de la formació professional inicial.
 - (11) Puig, J. M. (coord.) *Aprentatge Servei, Centres i Entorn*. Informe de projecte encarregat pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya al Centre Promotor d'Aprentatge Servei de Catalunya i al GREM de la Universitat de Barcelona. En aquest projecte es va comprovar que la majoria dels objectius i continguts de l'assignatura d'Educació per a la ciutadania de Primària i Secundària, es treballaven amb els diferents projectes d'APS que es van desenvolupar i analitzar, encara que no estiguessin vinculats directament a l'assignatura.
 - (12) Aprovades pel Consell de Govern de la UB el 10 d'abril de 2008. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona (Vicerectorat de Política Docent).

La preparació per a l'exercici de la ciutadania i per a la participació activa en la vida econòmica, social i cultural, amb actitud crítica i responsable i amb capacitat d'adaptació a les situacions canviants de la societat del coneixement. (Ley 2/2006 orgànica de Educació, de 3 de maig)

Així també, els corresponents decrets d'ordenació dels diferents ensenyaments d'Educació Primària i Secundària concreten i impregnen els currículums d'aquest principi en l'establiment de les competències de les àrees i matèries curriculars, com ja s'ha comentat, especialment en la definició de les competències personals i en les competències socials i ciutadanes.

Per això considerem que és pertinent sintetitzar les competències en les quals s'incideix més, de forma generalitzada, a través dels projectes d'APS i que són comunes a la major part dels projectes. Són competències que col·laboren en el desenvolupament del pensament i la responsabilitat social i ciutadana. Es tracta d'evidenciar que pensament i acció van units en la realització d'aquests projectes que permeten visualitzar la dimensió social del coneixement i, d'altra banda, es presenten com una metodologia o enfocament metodològic per treballar aquesta dimensió social i ètica. Aquestes competències no es refereixen estrictament a les classificades en els currículums com a competència social i ciutadana, sinó que recullen competències classificades en altres categories i que, en les diferents fases de desenvolupament dels projectes, es potencien o s'adquireixen¹³. Aquesta és una aportació més al debat obert sobre la potencialitat de l'APS en l'aprenentatge per competències¹⁴.

Competències per a la responsabilitat i el compromís social

Una descripció de les capacitats i continguts implicats en cada una de les competències ens aportaria més detalls de la dimensió i profunditat de l'impacte educatiu. No cal dir que totes aquestes competències i els elements que intervenen representen la potencialitat d'aquest tipus de projectes i, malgrat totes són presents en la majoria dels projectes, fonamentalment el que variarà, segons les característiques d'aquests, seran les intensitats, els moments i la incidència en l'aprenentatge i el servei.

Competència per aprendre a aprendre (autonomia en l'aprenentatge)

Tot el procés de disseny, desenvolupament i avaluació en els projectes d'APS, és un procés d'aprenentatge autònom que genera capacitat per continuar aprenent. Els projectes d'APS ajuden a construir la competència per aprendre a aprendre perquè comporten fer-se preguntes, qüestionar-se, identificar i prioritzar respostes o possibles solucions i avaluar les pròpies capacitats i coneixements per afrontar el projecte i les possibles solucions. Els participants es fan conscients del que saben i del que necessiten aprendre per assolir els objectius proposats. La reflexió en aquests projectes és bàsica per aquesta competència i al final pot desembocar en nous reptes,

(13) Puig, J.M.; Batlle, R.; Bosch, C.; Palos, J. (2006) *Aprenentatge Servei. Educar per a la ciutadania*. Barcelona, Octaedro. Aquests autors desenvolupen les diferents fases i les accions més importants en cada una. Aquestes accions porten a intuir i relacionar fàcilment les diverses competències que es poden adquirir (p. 69-136).

(14) Rubio, L. (2009) «El aprendizaje en el aprendizaje Servicio» a Puig, J.M. [Coordinador] *Aprendizaje Servicio. Educación y compromiso cívico*. Barcelona. Graó, p. 95-105. Aquesta autora fa una classificació que recull gran part d'aquestes competències. Estan agrupades en: personals, interpersonals, per al pensament crític, per a la realització de projectes, per a la ciutadania i transformació social i vocacionals i professionals.

noves motivacions per aprendre, per conèixer i plantejar o participar en altres projectes, segurament amb més autonomia i capacitat d'aprendre.

Competència per l'autonomia, iniciativa personal creativa i emprenedora i per al pensament crític

Els projectes d'APS situen els participants davant de situacions en què es facilita la iniciativa i autonomia personal amb un grau important de llibertat i autonomia per ser creatiu i crític en les seves anàlisis i propostes d'accions. El fet que els projectes se centrin en situacions reals implica que per a la construcció i reconstrucció de les idees i iniciatives personals s'han d'identificar i analitzar els fets socials de forma crítica, tenint present la diversitat de variables que intervenen i les opinions i interpretacions de tots els participants.

Aquests projectes generen la necessitat d'un coneixement i afirmació de la identitat, de les pròpies idees, valors, emocions i sentiments, tant en relació a la pròpia persona, als altres i als fets socials del seu context. Així també es necessiten i desenvolupen habilitats i actituds relacionades amb el lideratge, la coordinació, l'organització i els plantejaments crítics i ètics. L'enfortiment d'aquesta competència ajuda a adquirir consciència social i aplicar valors i actituds en les actuacions personals.

Competència per a la convivència i les relacions interpersonals

Un projecte d'APS, amb la participació de la comunitat, generalment comporta la necessitat d'establir relacions entre persones i amb entitats, tot això en un context de diversitats personals i socials. S'incideix en la competència per a la convivència i per a les relacions interpersonals amb l'adquisició d'habilitats socials, amb la cooperació, amb el treball en equip, amb el diàleg i la negociació com a procediment, amb el respecte i la flexibilitat i amb la necessitat de posar-se en lloc de l'altre. En el procés de desenvolupament s'identifiquen la necessitat d'unes normes comunes a complir i el grau de flexibilitat necessari i possible.

Aquests projectes, a partir d'uns objectius comuns, ajuden a la millora de la relació dels implicats amb els altres i promouen la vinculació i el compromís de tots els agents en la millora de la convivència en els centres educatius i en l'entorn. Així s'enforteix el teixit associatiu.

Competència per a les relacions en la diversitat i la comunicació intercultural

Els contextos en què es desenvolupen els projectes d'APS solen ser contextos amb una gran diversitat, en general, i cada vegada més de diversitat cultural. En els projectes d'APS es posa en joc moltes vegades el pensament convergent i divergent a l'haver d'elaborar idees i confrontar formes i condicions de vida, concepcions, criteris i elements culturals i sentiments propis i aliens. Això suposa que es generen situacions en què s'han de conèixer, comprendre, respectar i valorar de forma crítica la diversitat d'interpretacions i manifestacions de fets culturals i socials. És a dir, la diversitat es presenta i es viu com una realitat i una possibilitat d'ajut però també d'aprenentatge i d'enriquiment personal i col·lectiu.

Un dels efectes possibles, relacionats amb el desenvolupament d'aquesta competència, és l'obertura del concepte de cultura, les actituds respectuoses amb el medi i el foment de l'interès i la participació en la conservació del patrimoni cultural, en general i en les pròpies comunitats. S'hi interrelacionen tot tipus de coneixements

i afloren, es qüestionen o es consoliden una diversitat de percepcions i sentiments d'identitat i pertinença.

Competència per al treball cooperatiu i en equip

Per essència, els projectes d'APS són activitats cooperatives i col·laboratives. El treball en equip, la col·laboració, la cooperació per a assolir un objectiu comú són competències necessàries en el desenvolupament d'aquests projectes i també objecte important d'aprenentatge.

L'adquisició d'aquesta competència es refereix a l'aplicació en els projectes de capacitats i habilitats per treballar en grup, coordinar-se, consensuar, participar, fer aportacions, gestionar les diferències i conflictes, innovar, comunicar i respectar idees i propostes. Es diu que el treball cooperatiu en aquests projectes és més que una organització tècnica per treballar en equip, hi ha una consciència de l'objectiu comú a assolir i de les responsabilitats de cadascú, els membres tenen autonomia i, en general, s'intenta eliminar l'excessiva dependència que generen les relacions jeràrquiques tradicionals; generalment s'ha de participar en l'elaboració i posterior consens de les normes bàsiques de funcionament.

Competència comunicativa lingüística

En els projectes d'APS, la comunicació es bàsica, permanent i intensa. És la base i el mitjà vehicular de l'aprenentatge i del servei. En aquests projectes es dona una interacció permanent de forma oral, escrita o gestual i, segons els projectes, es poden utilitzar diferents llenguatges i tecnologies de la informació i comunicació. Així, l'ús satisfactori de la competència comunicativa en el desenvolupament dels projectes potencia l'autoestima, la seguretat personal, l'empatia i el respecte. I el que és molt important, facilita la comprensió, expressió i comunicació de les idees, sentiments, emocions i informacions en contextos propers i en situacions o problemes, reals o percebuts, de diversitat i de vida quotidiana, facilitant els processos d'assimilació i identificació cultural i de valors. Aquestes característiques també fan que es faciliti la construcció de coneixements i del pensament social crític en tota la seva complexitat.

Competències en el tractament de la informació

En els projectes d'APS l'obtenció i el tractament d'informació és clau en totes les seves fases. Afavoreixen el domini de diversitat de llenguatges específics en què es troben les informacions i ajuda a les interpretacions segons les tipologies de fonts, el context d'origen de la informació i el context a on s'ha de transferir. Aquesta competència implica capacitats com ara cercar, identificar, seleccionar, organitzar, registrar, analitzar, interpretar, resumir, sintetitzar, memoritzar, adequar i comunicar, tot afavorint els diferents ritmes. Capacitats totes elles bàsiques per la competència del tractament de la informació i essencials en la construcció de coneixements.

Competència per al coneixement i la interacció amb el medi

Els projectes d'APS es duen a terme en contextos físics i socials. Aquests projectes ajuden al coneixement de la seva estructura, de la seva composició, de les interrelacions que es generen i dels canvis produïts en el temps. Aquest coneixement és important, per la detecció de les necessitats, de les seves característiques i, en general, per definir, decidir i dur a terme les possibles intervencions, formulades com a projectes, per a la seva millora, és a dir, des de l'escala dels valors personals.

El desenvolupament d'aquests projectes implica analitzar i interpretar el context, i identificar els elements, els agents, els factors, les activitats i interrelacions i les formes d'organització i espais de participació. També porta a classificar les implicacions de les diferents actuacions polítiques, socials, culturals i econòmiques en les persones i el mateix context. El medi i el seu coneixement es converteixen en suport, laboratori i gresol d'experiències personals i socials i d'adquisició de competències i, per tant, afavoreix la relació entre acció i pensament. A més, aquests projectes ajuden a identificar les activitats i els elements que generen satisfacció, sentiment de pertinença, participació i cohesió social, alhora que ho consoliden.

Competència per utilitzar els coneixements, en la resolució de situacions i problemes

L'APS per definició és una metodologia competencial, és a dir que la seva característica principal és l'aplicació de coneixements. El disseny d'aquests projectes implica processos de raonament per identificar les característiques de situacions, necessitats o problemes, elements, factors, agents, interessos, precedents, etc. que intervenen. S'utilitzen tot tipus de coneixements de forma integrada i seleccionats segons el context i la situació o problema on s'ha decidit intervenir, així com una diversitat d'estratègies i recursos. En la presa de decisions sobre les accions a realitzar, ha estat necessària la comprensió de la informació rebuda, la comprensió i la representació del problema, la situació o servei a realitzar des de totes les seves dimensions, l'anàlisi de les limitacions, les dificultats i els nous coneixements que es necessiten, i s'han hagut de plantejar possibles alternatives d'acció i seleccionar la que es considera més adient. Al final, la utilització i aplicació dels coneixements en la realització del servei comporta la comunicació i avaluació dels resultats, tant dels nous aprenentatges com del servei, on serà important detectar els èxits, els errors i les disfuncions.

Competència social i ciutadana i compromís ètic

Els projectes d'APS tenen una vocació social intrínseca, amb una orientació a l'educació per a la ciutadania mitjançant la participació i cooperació en la millora de la societat des d'una dimensió de compromís ètic. La dimensió ètica d'aquesta competència suposa ser conscient dels valors presents en l'entorn, i decidir de quina forma i en quin sentit es vol participar en la seva reconstrucció. La seva aplicació permet una comprensió crítica de la realitat i una consciència de l'existència de diferents perspectives i interpretacions de la realitat relacionada amb l'escala de valors i interessos personals, socials i polítics. Per tant ens situa davant l'anàlisi de la causalitat dels fets i canvis socials.

Aquests projectes ajuden a l'adquisició de la competència social i ciutadana a l'haver d'identificar, analitzar i interpretar el context i les possibles necessitats en les que puguin col·laborar. S'hauran d'utilitzar habilitats per participar de forma activa, construir, acceptar i practicar normes establertes per a un bon desenvolupament. És a dir, implicarà situacions en què s'hauran d'exercir drets i assumir deures en contextos o situacions marcats per dinàmiques democràtiques.

Competència per al món laboral i l'activitat professional

Els projectes d'APS són projectes on es tracten de solucionar problemes o resoldre situacions de la vida quotidiana. Col·loquen els participants en situacions semblants a les que es poden trobar en diferents àmbits laborals o professionals. S'ha de dir que aquestes competències no es refereixen a les que estableix la llei perquè un profes-

sional pugui exercir una professió determinada. Competencialment podem dir que es realitza una introducció a les capacitats transversals i transferibles a diferents situacions laborals o professionals, o com a mínim poden servir per despertar sensibilitats.

En el desenvolupament dels projectes s'hauran d'enfrontar i donar resposta i solucions a diferents problemes mitjançant estratègies adequades, possiblement hauran de crear condicions i estructures organitzatives que permetin i facilitin la realització de les tasques, hauran de ser responsables sobre el seu treball, hauran de ser capaços de dur a terme una tasca de forma conjunta, hauran d'exercir un grau d'autonomia suficient per no dependre del suport permanent d'altres persones, hauran d'utilitzar habilitats comunicatives i, per a les relacions interpersonals, hauran de tenir iniciativa i capacitat d'innovació en les propostes i accions. És a dir, en aquesta competència, podem trobar resumides les altres competències.

A tall de síntesi

Segons la tipologia dels projectes es pot incidir més o menys en cadascuna d'aquestes competències o se'n podrien afegir algunes més específiques. En un intent d'establir la relació de les principals competències que es treballen en els projectes d'APS amb la classificació de les competències del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya i la classificació de la Universitat de Barcelona, presentem els quadres següents.

En la classificació del Departament d'Educació, es veu que la majoria de les competències lligades a l'APS corresponen a competències personals i competències per viure i habitar el món. En el cas de la classificació de les competències transversals de la Universitat de Barcelona, les competències que potencien l'APS corresponen principalment a la capacitat creativa i emprenedora i al compromís ètic, sense deixar de banda la quantitat de competències que incideixen en l'aprenentatge i la responsabilitat. Si fem una síntesi diríem que els projectes d'APS, en tots els nivells educatius, ajuden a l'adquisició, construcció i consolidació d'un conjunt de competències per aprendre i utilitzar el coneixement per al desenvolupament personal i per a participar en la comunitat des de la responsabilitat i el compromís social i ètic. Les seves característiques també tenen implicacions en el perfil dels formadors i en la seva formació, aspectes que podrien formar part d'un nou capítol.

Taula 1. Competències curriculars del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya

<i>Competències curriculars del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya</i>	<i>Competències que es treballen en els projectes d'aprenentatge servei</i>
Competències comunicatives	Competència comunicativa lingüística Competència per a les relacions en la diversitat i la comunicació intercultural
Competències metodològiques	Tractament de la informació Competència per al treball cooperatiu i en equip
Competències personals	Competència per aprendre a aprendre Competència per l'autonomia, iniciativa personal creativa i emprenedora i per al pensament crític Competència per a la convivència i les relacions interpersonals Competència per al treball cooperatiu i en equip
Competències per conviure i habitar el món	Competència per a la convivència i les relacions interpersonals Competència social i ciutadana i compromís ètic Competència per al coneixement i la interacció amb el medi Competència per utilitzar els coneixements, en la resolució de situacions i problemes Competència per al món laboral i l'activitat professional

Taula 2. Competències transversals de la Universitat de Barcelona

<i>Competències transversals de la UB</i>	<i>Competències que es treballen amb l'APS</i>
Capacitat d'aprenentatge i responsabilitat	Competència comunicativa lingüística Tractament de la informació Competència per aprendre a aprendre Competència per l'autonomia, iniciativa personal creativa i emprenedora i per al pensament crític Competència per utilitzar els coneixements, en la resolució de situacions i problemes
Compromís ètic	Competència per l'autonomia, la iniciativa personal i el pensament crític Competència per a la convivència i les relacions interpersonals Competència per a les relacions en la diversitat i la comunicació intercultural Competència social i ciutadana i compromís ètic
Treball en equip	Competència per al treball cooperatiu i en equip Competència per a la convivència i les relacions interpersonals Competència per a les relacions en la diversitat i la comunicació intercultural
Capacitat creativa i emprenedora Sostenibilitat	Competència per aprendre a aprendre Competència per al tractament de la informació Competència social i ciutadana i compromís ètic Competència per al coneixement i la interacció amb el medi Competència per utilitzar els coneixements, en la resolució de situacions i problemes Competència per al món laboral i l'activitat professional

Per concloure aquesta aportació, diríem que l'educació ha de servir per a desenvolupar capacitats i formar ciutadans competents per al seu creixement personal i per a participar en la transformació de la nostra societat cap a una societat sostenible i més equitativa, en definitiva, que el procés d'educació ha de possibilitar la construcció i pràctica de valors que facilitin i millorin la convivència. Això comporta restar obert al medi i a la comunitat de referència, a la seva comprensió i a generar processos educatius que impliquin la ciutadania i reverteixin en la millora dels contextos. Els currículums que pretenen l'adquisició de competències poden ser una oportunitat per assolir aquest gran objectiu, però realment això implica un fort compromís amb la funció social de l'ensenyament en tots els nivells i, en conseqüència, un compromís amb les revisions i els canvis metodològics en les nostres propostes educatives. Un d'aquests, que es deriva directament de la formació competencial, és la incorporació del context i la comunitat com agent educatiu, com a recurs i com a receptora de serveis o beneficis derivats del procés.

L'APS i les virtuts de què hem parlat, com a metodologia i encara més com a enfocament educatiu, compleix en gran mesura els requisits per a un aprenentatge competencial i és una aportació a la integració de l'escola i la universitat amb la comunitat en els processos d'ensenyament i aprenentatge, amb una dimensió ètica i de compromís social que ens ajuda en el repte de revisar el per què de l'educació i la formació.

Referències

- Garagorri, X. (2007) «Currículum basado en competencias: aproximación al estado de la cuestión. Las competencias en la educación escolar». *Aula de Innovación Educativa*, 161, p. 47-55.
- (2007) «Propuestas curriculares basadas en competencias en el ámbito europeo. Las competencias en la educación escolar». *Aula de Innovación Educativa*, 161, p. 56-59.
- Generalitat de Catalunya. Desplegament del currículum d'E. Primària. Departament d'Ensenyament. *Direcció General de l'Educació Bàsica i el Batxillerat*. Disponible a: http://phobos.xtec.cat/edubib/intranet/file.php?file=docs/primaria/desplegament_pri.pdf [accés: 10.11.2011].
- Generalitat de Catalunya. AQU. Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya. <http://www.aqu.cat>.
- Decret 181/2008, de 9 de setembre, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments del segon cicle de l'educació infantil.
- Decret 142/2007, de 26 de juny, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de l'educació primària.
- Decret 143/2007, de 26 de juny, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria.
- Decret 142/2008, de 15 de juliol, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments del batxillerat.
- Decret 284/2011, de l'1 de març, d'ordenació general de la formació professional inicial.

- Martínez, M. (coord.) (2008) *Aprentatge servei: la responsabilitat social de les universitats*. Barcelona, Octaedro.
- Mateo, J. (2006) «Desenvolupament del currículum per competències». *Jornada de treball sobre currículum, competències i transversalitat*. 8 de Novembre de 2006. Barcelona.
- Palos, J. (2010) «Aportacions de l'aprenentatge servei a l'aprenentatge competencial». Jornada d'intercanvi d'experiències. Barcelona, Centre Promotor d'APS de Catalunya. Disponible a: www.aprenentatgeservei.org [accés: 10.11.2011].
- Pérez, A. (2007) «La naturaleza de las competencias básicas y sus aplicaciones pedagógicas». *Cuadernos de Educación de Cantabria 1* (Gobierno de Cantabria. Consejería de Educación)
- Puig J.M^a; Batlle, R.; Bosch, C.; Palos. J. (2006) *Aprentatge servei. Educar per a la ciutadania*. Barcelona, Octaedro.
- Puig, J.M^a (coord.) *Aprentatge Servei, Centres i Entorn*. Informe de projecte. GREM de la UB, Centre Promotor d'APS de Catalunya i Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya.
- Rubio, L. (2009). «El aprendizaje en el aprendizaje Servicio», a Puig, J.M. [Coordinador] *Aprendizaje Servicio. Educación y compromiso cívico*. Barcelona, Graó, p. 91-105.
- Teixidó, J., Felip, N. (2009-2010) «Les competències bàsiques a l'escola: de la conceptualització a la posada en pràctica. Un camí per explorar». *Revista Catalana de Pedagogia*, 7, p.17-33.
- Zabala, A.; Arnau, L. (2007) *¿Cómo aprender y enseñar competencias?*. Barcelona, Graó.

Aprendizaje servicio. Aprender de forma competencial y con responsabilidad social

Resumen: Se dice que la escuela ha de ayudar a formar ciudadanos competentes para desenvolverse y participar en la sociedad en la que vivimos. Esto es un reto para la escuela tanto desde la concreción y desarrollo de los contenidos curriculares como desde la metodología educativa. Para que haya un verdadero aprendizaje competencial, y siempre desde una concepción sistémica de la competencia, la metodología de trabajo debería cumplir algunos requisitos mínimos. El aprendizaje servicio es una metodología que une el aprendizaje y el servicio a la comunidad en un mismo proyecto educativo. Sus características coinciden en gran medida con las necesidades metodológicas de un aprendizaje competencial, entre otras, integración de conocimientos, funcionalidad de los aprendizajes, contextualización, aportación de autonomía, participación e implicación personal. Por todo ello se puede afirmar que el APS es una metodología idónea para que haya un aprendizaje competencial, pero además porque integra escuela y comunidad y porque, desde una concepción global de la competencia, es una buena práctica de aprendizaje de competencias con una implicación y compromiso social.

Palabras clave: aprendizaje, servicio, competencias, currículum competencial, educación en valores, comunidad

Apprentissage service. Acquérir des compétences avec une responsabilité sociale

Résumé : On dit que l'école doit participer à former des citoyens et des citoyennes compétents pour développer et participer à la société dans laquelle ils vivent. C'est un défi pour l'école aussi bien quant à la concrétisation et au développement des contenus des programmes qu'à la méthodologie éducative. Pour qu'il y ait un véritable apprentissage de compétences, et toujours dans la perspective d'une conception systémique de la compétence, la méthodologie de travail devrait remplir certaines conditions minimales. L'apprentissage service est une méthodologie qui unit l'apprentissage et le service à la communauté dans un même projet éducatif. Ses caractéristiques coïncident dans une grande mesure avec les nécessités méthodologiques d'un apprentissage de compétences, comme par exemple l'intégration de connaissances, la fonctionnalité des apprentissages, la contextualisation, l'augmentation de l'autonomie, ainsi que la participation et l'implication personnelles. Pour toutes ces raisons, on peut affirmer que l'ApS est une méthodologie idoine pour qu'il y ait un apprentissage de compétences mais, en plus, parce qu'elle intègre école et communauté et parce que, dans une conception globale de la compétence, c'est une bonne pratique d'apprentissage de compétences avec une implication et un engagement social.

Mots-clés : apprentissage, service, compétences, programme de compétences, éducation des valeurs, communauté

Service-Learning. Learning through competencies and social awareness

Abstract: It is said that schools must create citizens who are able to develop and participate in the society we live in. This is a challenge for schools, both in specifying and developing their course materials and in their educational methodology. In order to foster true learning competencies, within a systemic framework, the working method has to fulfil a few minimum requirements. Service-Learning is a method which brings together learning and service to the community in the same educational project. In many ways its characteristics coincide with the methods required for competency learning, such as the integration of knowledge, practical training, contextualization, increased autonomy, participation and personal involvement. For all these reasons, one could say that SL is an ideal method for competency learning, but also because it integrates schools into the community and combines the learning of competencies with social engagement and commitment.

Keywords: service-learning, competencies, competency curriculum, values education, community